

НАУЧНО ДРУШТВО ЗА НЕГОВАЊЕ
И ПРОУЧАВАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА
БЕОГРАД

СТУДИЈЕ СРПСКЕ И СЛОВЕНСКЕ
Серија 1, год. XXIX

КАТЕДРЕ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БЕОГРАД

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
НИКШИЋ

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БАЊА ЛУКА

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ИСТОЧНО САРАЈЕВО

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НОВИ САД

ФИЛОЛОШКО-УМЕТНИЧКИ ФАКУЛТЕТ
КРАГУЈЕВАЦ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НИШ

СРПСКИ ЈЕЗИК XXIX

Београд, 2024.

НАУЧНО ДРУШТВО ЗА НЕГОВАЊЕ И ПРОУЧАВАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА – БЕОГРАД

СТУДИЈЕ СРПСКЕ И СЛОВЕНСКЕ

КАТЕДРЕ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БЕОГРАД

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
НИКШИЋ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ИСТОЧНО САРАЈЕВО

ФИЛОЛОШКО-УМЕТНИЧКИ ФАКУЛТЕТ
КРАГУЈЕВАЦ

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БАЊА ЛУКА

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НОВИ САД

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НИШ

СРПСКИ ЈЕЗИК XXIX
2024.

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

проф. др Милорад Дешић (Београд), проф. др Рајна Драгићевић (Београд),
проф. др Миланка Бабић (Источно Сарајево), проф. др Ценка Иванова (Велико Трново),
проф. др Јелена Јовановић Симић (Београд), проф. др Милош Ковачевић (Београд – Крагујевац),
prof. dr Andrew Corin (Los Angeles), prof. dr Pavel Krejčí (Brno),
проф. др Радмило Маројевић (Београд), проф. др Вељко Брборић (Београд),
проф. др Валерий Михајлович Мокиенко (Санкт-Петербург), prof. dr Mihai Radan (Timișoara),
проф. др Јелица Стојановић (Никшић), проф. др Љиљана Суботић (Нови Сад),
проф. др Ольга Трофимкина (Санкт-Петербург), проф. др Божо Ђорић (Београд), проф. др Александар
Милановић (Београд), проф. др Драгомир Козомара (Бања Лука)

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

проф. др Милош Ковачевић

СЕКРЕТАР РЕДАКЦИЈЕ

проф. др Михаило Шћепановић

ТЕХНИЧКО УРЕЂЕЊЕ

Томислав Матић

ГРАФИЧКО УРЕЂЕЊЕ

Биљана Живојиновић

ПРЕВОДИ РЕЗИМЕА НА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Бојана Додих

САВЕТ

проф. др Срето Танасић (Београд – Ниш), проф. др Владислава Ружић (Нови Сад)
проф. др Милан Стакић (Београд)

Већина радова домаћих стручњака израђена је у оквиру научних пројеката које финансирају министарства
Србије, Црне Горе и Републике Српске

Припрема и штампа: „ЧИГОЈА ШТАМПА“

811.163.41'373.612.2

81'1:165

<https://doi.org/10.18485/sj.2024.29.1.15>

НИНА Ж. МАНОЈЛОВИЋ*
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 17. 10. 2023.
Прихваћен: 12. 12. 2023.

ПРАГМАТИЧКИ АСПЕКТИ ИДЕНТИФИКАЦИЈЕ МЕТАФОРИЧКИХ ИЗРАЗА**

Како су се у оквиру истраживања из области когнитивне лингвистике одавно почели јављати приговори на хиперпродуктивну теорију појмовне метафоре и са њом повезане приступе, тако су почели да настају покушаји осмишљавања процедуре која би на дате приговоре одговорила. Овде се, свакако, пре свега мисли на процедуре за идентификацију метафоричких израза МИП и МИПВУ (*Metaphor Identification Procedure* односно проширена верзија *Metaphor Identification Procedure Vrije Universiteit*). У овом раду циљ је да се размотре прагматички аспекти идентификације метафоричких израза, те да се испита (потенцијална) процедура која би била у складу са когнитивно-инференцијалним приступом комуникацији. Предлажу се два главна закључка: 1) оно што се когнитивнолингвистичком терминологијом назива директном метафором није метафорички израз јер подразумева другачију инференцијалну путању и 2) речничке дефиниције те излистана значења одређене испитиване лексеме нису релевантни на начин на који се предлаже у оквиру горенаведених процедура, јер људска когниција препознаје далеко више концепата него лексема и ту се у обзир мора узети ментални вокабулар (*mental lexicon*).

Кључне речи: метафора, МИП, МИПВУ, К-вокабулар, ширење концепта, директна метафора, поређење, полисемија

* manojlovic.nina@gmail.com, nina.manojlovic@filum.kg.ac.rs

** Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години број 451-03-47/2023-01/ 200198)

1. УВОД

Лингвистичка истраживања метафоричких израза махом су сконцентрирана око два приступа – когнитивнолингвистичког и когнитивнопрагматичког. Између ова два приступа најчешће се прави дистинкција која се тиче врсте метафоричких израза који су предмет анализе. Когнитивни лингвисти баве се појмовним метафорама док се прагматичари баве језичким метафорама (Мишковић Луковић 2018: 128). Међутим, све су бројнија истраживања која за предмет имају управо поређење наведених приступа како би се питање продукције и интерпретације метафоричких израза што боље осветлило (Вилсон 2011, Расулић/Мишковић Луковић 2021, Манојловић 2022 и др.). Поред питања продукције и интерпретације, сматрамо да је изузетно битно и питање идентификације метафоричких израза. Овај рад представља прилог прагматичким проучавањима метафоричких израза у томе што прави посебан осврт на когнитивнолингвистичке процедуре за идентификацију метафоре из прагматичке перспективе.

Како је један од циљева рада критички осврт на когнитивнолингвистичку процедуру идентификовања метафоричких израза (Стен и др. 2010) из позиције когнитивне прагматике, први део рада биће посвећен представљању МИП (*Metaphor Identification Procedure*) и МИПВУ (*Metaphor Identification Procedure Vrije Universiteit*). Након тога у раду се бавимо специфичним проблемом у вези са дефинисањем метафоре и то у односу на поређење. Наиме, у оквиру теорије релеванције (Спербер/Вилсон 1986/95, 1987; Карстон 2002) поређење и метафора имају посве другачији третман јер искази у којима је употребљено поређење генеришу другачију експликатуру од израза у којима је употребљен метафорички израз. Други део рада бави се далеко битнијим питањем самог процеса идентификације метафоричких израза, те да ли оно што се когнитивнолингвистичким процедурама издваја и обележава као метафорично уопште има статус метафоре. У фокус се поставља ментални вокабулар¹, прецизније К-вокабулар² (*C-Lexicon*), који представља скуп концепата којима говорник једног језика располаже приликом комуникације. Концепти који чине садржај К-вокабулара јесу релативно стабилне језичке јединице које су рутинизацијом постале довољно конвенционализоване да буду на располагању говорницима дате заједнице на начин на који су доступна кодирана значења. На крају рада

¹ У овом раду, а у делу који се тиче позиције теорије релеванције, коришћена је терминологија предложена у књизи *Прагматика* (Мишковић Луковић 2018).

² Терминолошко опредељење за коришћење одреднице К-вокабулар произилази из тенденција у новијој когнитивнопрагматичкој литератури да се фокус стави управо на језичке јединице које одређени говорник има на располагању током чина комуникације. Осим тога, Карстон (2019) показује да те јединице чине кодирани садржај, што је релевантно за дискусију у овом раду, а посебно за процедуру идентификације метафорички употребљених израза коју овде предлагемо.

бавимо се питањем потенцијалне процедуре за идентификацију метафоричких израза која би у обзир узела прагматичке аспекте, односно процесе до којих долази при интерпретацији, као и природу датих процеса (језичко декодирање наспрам прагматичке инференције).

Поред указивања на мањкавости процедура за идентификацију метафоричких израза које предлаже когнитивна лингвистика, рад има за циљ и постулирање потенцијалне дистинкције између метафоричких израза и оних који то нису, а на основу критеријума лексикализованости. Критеријум конвенционализованости одређених израза такође је битно питање, али, као што ћемо видети у раду, далеко комплексније и теже за емпиријско испитивање. Сматрамо да ће за одређене изразе питање њихове *метафоричности* неминовно остати упитно јер захтева разрешење питања да ли услед појачане рутинизације неки изрази губе статус метафоре. Како сама метафора представља континуум случајева са различитим степеном метафоричности (Вилсон/Карстон 2019, Карстон 2010, Вега Морено 2007 и др.), питање конвенционализованости/устаљености остављамо, за сада, по страни. За питање идентификације метафоричких израза степен устаљености израза битан је уколико доводи до лексикализације.

2. ПРОЦЕДУРА ИДЕНТИФИКАЦИЈЕ МЕТАФОРИЧКИХ ИЗРАЗА

Когнитивнолингвистички приступ³ метафоричким изразима подразумева, уопштено говорећи, пресликавање (одређеног аспекта) изворног домена (конкретнијег, опипљивијег појма) на циљни (апстрактнији, тежи за поимање и разумевање) и ова појава у језику пружа увид у човекове когнитивне процесе, те су дата пресликавања углавном утеловљена у човековом (махом физичком, чулном) искуству (Герартс/Кукенс 2007; Гибс 1996а, 1996б; Грејди 1999; Кевечеш 2000, 2005; Кликовац 2004; Кликовац/Расулић 2003; Лејкоф/Џонсон 1980/2003, 1999 и др.). Ова основна претпоставка послужила је као основа за више различитих приступа појмовној метафори (теорија појмовне метафоре, појмовног стапања, хотимичне метафоре и др.). Међутим, последњих пар деценија све су чешћи приговори теорији и анализама спроведеним у оквиру когнитивнолингвистичког приступа метафори. Приговори се махом тичу разграничавања појмовних метафора које није довољно јасно за прецизну идентификацију специфичних језичких јединица које дате метафоре конкретизују, као и методолошких питања у вези са стандардима мерења у оквиру

³ У овом раду, у делу који се бави истраживањима из области когнитивне лингвистике, употребљаваћемо терминологију предложену у глосару у оквиру хрестоматије Расулић и Кликовац (2014).

анализе које један приступ треба да испуни (Стен и др. 2010: 1–2). Процедура идентификације метафоричких израза (МИП) представља одговор управо на овакве приговоре. Ова процедура има за циљ да понуди инструмент за приказивање начина на који се метафора изражава у језику. (Последњих четрдесетак година ово је једно од суштинских питања у литератури о метафори, Стен и др. 2010: 5).

МИП подразумева следеће кораке (Група Pragglejaz 2007: 3): 1) прочитати цео текст како би се успоставило опште разумевање значења; 2) утврдити лексичке јединице у тексту/дискурсу; 3) за сваку лексичку јединицу установити значење у контексту узимајући у обзир лексичке јединице које јој претходе и следе, за сваку лексичку јединицу утврдити да ли постоји друго савремено значење које чини значењско језгро, односно *основније* значење (енг. *more basic meaning*) у другим контекстима (основна значења често су конкретнија, лакше их је замислити, перцептивно осетити, углавном су у вези са телесним искуством, прецизнија су и историјски старија, али не нужно најфреквентнија), уколико за дату лексичку јединицу постоји *основније* савремено значење у другим контекстима осим датог контекста, утврдити да ли је контекстуално значење у нескладу са основним значењем, али да се дато контекстуално значење може разумети путем поређења са основним; 4) уколико је тако, дата лексичка јединица је метафорички употребљена.

Наведени приступ за циљ има само језичку анализу, док се појмовни приступ оставља по страни. Наиме, циљ је само наћи основније значење испитиваног језичког израза у односу на употребљено (метафоричко) значење у оквиру датог дискурса, док се питањем ком појмовном домену дати изрази припадају овај приступ не бави (Стен и др. 2010: 8). На пример, израз „Гандијев политички противник” садржи метафорички употребљену реч *противник*, али одговорити на питање да ли је изворни домен (за циљни домен ПОЛИТИКА) СПОРТ или РАТ није једноставно (в. Група Pragglejaz 2007). Г. Стен, А. Дорст и др. (2010: 8–9) сматрају да то представља велику предност у односу на појмовни приступ јер се истраживачи не морају одлучити за један модел међудоменског пресликавања⁴. Штавише, сматрају они, уколико би се процедура идентификације метафоричких израза заснивала на једном одабраном моделу зарад идентификације и појмовних структура, које леже у основи, валидност методе могла би да буде доведена у питање.

Како описана процедура треба у обзир да узме све изразе који су метафорички употребљени, било је потребно проширити је да би могла бити примењена и на речи које нису саме употребљене метафорички (в. Стен и др.

⁴ Стен, Дорст и др. (2010) овде пре свега мисле на дистинкцију између два основна модела међудоменског пресликавања – модел који подразумева два домена и модел који подразумева више домена (појмовно стапање).

2010: 14–16). Овде се мисли на два случаја – када су међудоменска пресликавања директно сигнализирани и када су та пресликавања имплицитна. У првом случају треба испитати да ли дато поређење (које је обично сигнализирано одређеним језичким изразима) представља међудоменско пресликавање, односно да ли се дато поређење може сматрати индиректним описом локалног или главног референта или теме текста. У случају описаних директних метафора није могуће консултовати метафоричко значење индиректно употребљене речи у речнику, што је случај са готово свим индиректним метафорама (Стен и др. 2010: 15). Као илустрацију наводе пример *Sometimes it's like someone took a knife, baby, edgy and dull, / And cut a six-inch valley through the middle of my soul*⁵ (Стен и др. 2010: 15). У наведеном примеру лексема *like* сигнализира поређење, док остале лексеме учествују у комплексној промени локалног референтног оквира са романтичног односа ка сценарију сечења.

Други случај представљају имплицитна међудоменска пресликавања где имплицитна метафора постоји услед кохезивне везе (граматичке и/или семантичке) која је у њеној основи. Као илустрацију наводе пример *Naturally, to embark on such a step is not necessarily to succeed immediately in realising it*⁶ (Стен и др. 2010: 15) у којем се лексема *it* (*za*) односи на антецеденс *step* ('корак'), који је употребљен метафорички, те бива означен као имплицитна метафора.

У оба наведена случаја у питању су метафоре, само директно или имплицитно изражене, јер се метафора посматра као међудоменско пресликавање у оквиру појмовне структуре. Услед тога, МИП је проширен (МИПВУ) како би описане лексичке јединице биле идентификоване као језички изрази метафоре. У основи овог проширења остаје нетакнут оперативни критеријум индиректности кроз сличност у појмовној структури. Осим наведених измена у виду проширења на директне и имплицитне метафоре и занемаривања услова историјске старости из корака 3), МИПВУ уводи још једну категорију за оне изразе за које није могуће да буду недвосмислено сврстани у категорију метафорички или неметафорички израз (WIDLII, 'When In Doubt, Leave It In'⁷).

Након овог кратког представљања процедуре за идентификацију метафоричких израза у оквиру когнитивнолингвистичких истраживања наредна поглавља биће посвећена одређеним аспектима дате процедуре из перспективе когнитивне прагматике, тј. теорије релеванције (Спербер/Вилсон 1986/95;

⁵ *Понекад као да је неко узео нож, душо, са оштрицама и туп, / И расекао долину од шест инча кроз средину моје душе.*

⁶ *Наравно, да бисте се упустили у такав корак, не значи да ћете одмах успети да га остварите.*

⁷ „Када сте у недоумици, оставите”.

Карстон 2002) – постграјсовског, когнитивно-инференцијалног приступа комуникацији, који почива на уграђеном, несвесном, принципу оптималне релеванције у тумачењу исказа (и осталих видова интенционалне комуникације).

3. ПРОБЛЕМ ДИРЕКТНЕ МЕТАФОРЕ

Према теорији релеванције претпоставља се постојање континуума случајева од дословне употребе језика преко апроксимације и хиперболе до метафоре⁸, као и контекстуална условљеност интерпретације (Вилсон 2011: 202). Ове две претпоставке чине окосницу лексичко-прагматичког приступа метафори. Према датом приступу прагматички процеси ојачавања (сужавања) и ослабљивања (ширења) значења третирају се на исти начин – као процеси прагматичког обogaћења основне пропозиције исказа (Мишковић Луковић 2013: 50). Према експликатурној анализи саопштени *ad hoc* концепт представља конституент основне пропозиције исказа и део је истиносно условљеног садржаја.

Према теорији хотимичне метафоре (Стен 2008, 2011, 2015), као што смо видели у претходном поглављу, не прави се значајна дистинкција између метафоре и поређења јер обе језичке појаве подразумевају у својој основи међудоменско пресликавање. Илуструјемо следећим примерима из когнитивнолингвистичке литературе:

- (1) [...] he's like a **ferret**.⁹ (KBD-fragment21)

(преузето из VUAMC¹⁰)

- (2) But think about this **tank of water as the reservoir within your soul, that aggressive impulses are dripping into**.¹¹

(Стен 2011: 89)

Пример (1) представља директну метафору (*direct metaphor*) јер нема контраста између основног и контекстуалног значења (*ferret* се дефинише као „мала дивља животиња која се користи при лову на зечеве и пацове”, Колинс). Директна метафора може и не мора бити сигнализирана (у овом примеру сигнал је лексема *like*). На сличан начин, у примеру (2) јавља се други језички сигнал (*as*), који, такође, упућује на експлицирано поређење. Према овом приступу, поређење је присутно у свим метафоричким изразима,

⁸ Ради се о различитом степену удаљености од кодираног концепта. На датом континууму саопштени концепт метафорички употребљеног израза највише одступа од лексички кодираног концепта.

⁹ [...] он је као **твор**.

¹⁰ VU Amsterdam Metaphor Corpus (vismet.org).

¹¹ Али замислите да је **овај резервоар воде као резервоар у вашој души, у који капљу агресивни импулси**.

било да је сигнализирано језичким средствима (нпр. *like, as, as if, so-called* итд., односно *као, налик, као да, такозвани* и др. у српском језику) или није. Дакле, чак и када не постоји језички оператор који сигнализира поређење (*SIM (simile) operator*, који се у оквиру МИПВУ обележава ознаком Mflag), односно у несигнализираним метафорама (*non-sigaled metaphors*), овај оператор се претпоставља/подразумева. У примеру (2) говорник сигнализира саговорнику да мора да разреши очигледна неслагања (*incongruities*) у исказу тако што ће приступити пресликавању између домена (Стен 2011: 100–101).

Насупрот томе, у оквиру теорије релеванције прави се јасна разлика између поређења и метафоре. Према овом приступу, иако метафоре типа „А је Б” и поређења типа „А је као Б” наизглед преносе готово исту поруку на веома сличан начин, експликатуре у два наведена случаја биле би веома различите. Илуструјемо следећим примерима (преузето из Карстон и Веринг 2011: 296, наш превод):

- (3) Господин Смит је миш.
- (4) Господин Смит је као миш.

Оба исказа, у зависности од контекста употребе, могу имати контекстуалне импликације да је господин Смит стидљив, повучен, тих и сл. Међутим, у случају поређења лексички кодиран концепт миш је део експликатуре, док је у случају метафоре (пример (3)), према експликатурној анализи, конституент експликатуре исказа *ad hoc* концепт миш**:

- (5) Експликатура за (3): Господин Смит_x је миш**
- (6) Експликатура за (4): Господин Смит_x је као миш

Ознака „X”, која стоји уз субјекат, симбол је прагматичког процеса додељивања референције, док симбол „**”, уз лексему *миш*, представља ознаку *ad hoc* концепта који је резултат прагматичког процеса сужавања, али и ширења концепта. Наиме, уколико господин Смит није име дато мишу, концепт се шири (миш*) како би обухватио и ентитете који припадају другој категорији (људи). Ширење (или слабљење концепта) јесте инференцијални процес при којем долази до ширења денотације, односно представља „занемаривање податка из логичког улаза у концептуалној адреси те одбацивања дефиниционог својства концепта” (Мишковић Луковић 2018: 141). С друге стране, сужавање концепта подразумева сужавање денотације, односно „податак из енциклопедијског улаза у концептуалној адреси прелази у логички улаз као дефиниционо својство” (Мишковић Луковић 2018: 141). У случају нашег примера (5) та информација из енциклопедијског улаза била би, у зависности од контекста, да је повучен, тих, стидљив и сл.

Дакле, у случају метафоре, до намераваних импликација долази се формирањем *ad hoc* концепта, док се у случају поређења до импликација долази разматрањем енциклопедијских претпоставки о мишевима и прихватањем оних које се могу релевантно применити на господина Смита (Карстон/Веринг 2011: 297). Когнитивнолингвистичком терминологијом може се рећи да и код поређења долази до својеврсног пресликавања између два домена – човек и миш – али остаје упитан статус оваквих израза. Наиме, остаје упитно могу ли се сматрати метафором уколико на експлицитном плану генеришу различите основне пропозиције исказа, као што видимо у (5) и (6). Ако се као претпоставка узме да МИП и МИПВУ за циљ имају језичку анализу и ограђивање од потоње појмовне анализе, директна метафора може бити упитна јер се управо на језичком плану увиђа разлика између метафоре и поређења. Међутим, уколико когнитивна лингвистика има за циљ испитивање тенденција људске когниције ка одређеним међудоменским пресликавањима, можда се описана дистинкција може пренебрегнути, јер на језичком плану различите конструкције могу упућивати на оно што когнитивна лингвистика назива пресликавањем између два домена. Оно што, ипак, указује на посебан статус оваквих израза јесте чињеница да се најчешће значења метафорички употребљених израза у случају директне метафоре не налазе у речнику, за разлику од индиректних метафора (Стен и др. 2010). То нас наводи да се позабавимо питањем статуса речничких дефиниција, те шта нам значења одређене лексеме која бележи речник могу рећи о потенцијалном метафоричком карактеру дате лексеме.

4. ПИТАЊЕ РЕЧНИКА И МЕНТАЛНОГ ВОКАБУЛАРА

Као што смо видели у оквиру описа процедуре за идентификовање метафорички употребљених језичких јединица, консултовање речника при доношењу одлуке представља кључни корак. Овде треба напоменути и да доступност и избор речника варира међу различитим језицима. Конкретно у српском језику постоји мањи број речника него у енглеском (у оквиру којег су се МИП и МИПВУ развиле), али РСЈ представља адекватан пандан речницима који се предлажу у когнитивнолингвистичкој литератури за примену наведених процедура (Богетић и др. 2019).

При поређењу излистаних значења води се рачуна да се утврди које је основно значење, обично значење које је конкретније, специфичније и оријентисано на човека (услов да буде историјски старије одбачено је као критеријум). Први проблем који се уочава јесте разлика у навођењу у различитим речницима. Како Г. Стен, А. Дорст и др. (2010: 37) примећују, исти глагол (*ride* – 'јахати' односно 'возити') у једном речнику наведен је

моносемично за предмете и животиње, док се у другом речнику прави та дистинкција, те се тај речник узима као релевантан за утврђивање основног значења. К. Богетић и др. (2019) наводе сличне проблеме када су речници српског језика у питању, посебно при утврђивању основнијег значења. На пример, различита значења глагола *задржати* (у физичком и апстрактном смислу) не наводе се засебно у речницима српског језика (Богетић и др. 2019: 211). Наведени случајеви не би представљали проблем за прагматички приступ идентификацији метафоричких израза јер сматрамо да није оправдано узимати да су језички изрази чије се контекстуално значење наводи у речницима метафоре, а изложен случај глагола *ride* и *задржати* само је почетна тачка у нашој аргументацији. Могуће је да су та значења настала путем метафоризације која је довела до појаве полисемичности датих израза,¹² али треба посматрати актуелно стање у људској когницији, посебно уколико на уму имамо потребу за прављењем дистинкције између хотимичних метафора и оних које то нису. Наиме, хотимичне метафоре подразумевају обавезно обраћање пажње на чињеницу да су дати изрази метафорички употребљени (Стен 2011: 84). То не значи да саговорник дати израз нужно мора препознати као метафорички, већ мора усмерити пажњу на изворни домен као независан концептуални домен при разматрању циљног домена. Оваква формулација представља проблем за емпиријска истраживања у области идентификације метафорички употребљених лексема/језичких израза јер је веома упитно тврдити да долази до активације изворног домена при продукцији или интерпретацији језичких израза који нису употребљени у свом *основном* значењу (као што је, рецимо, случај и са глаголом *ride*) а који су употребљени у значењу које је веома устаљено и конвенционализовано за говорнике датог језика. Сматрамо да приступ из позиције когнитивно-инференцијалне прагматичке теорије може понудити неке потенцијалне одговоре.

Наиме, човек има приступ много већем броју концепата него речи (Вилсон/Карстон 2019: 35). Имамо способност стварања великог броја концепата уз веома мало уложеног напора, а на основу постојећих концепата и контекста, како обисмо задовољили очекивану релеванцију. Неки од ових концепата постану лексикализовани услед честе употребе у датој заједници, те временом постаје лакше, брже и когнитивно „јефтиније” приступити таквим концептима. Заправо, подешавање кодираниог (лексичког) концепта¹³ у току комуникације преовлађујућа је појава. Према хипотези о лексичкој поддетерминацији, лек-

¹² За алтернативни приступ према којем су прагматички процеси одговорни за полисемичност в. Карстон 2019.

¹³ Кодирани (или лексички) концепт је „[j]езичко или дословно значење речи [...] конституент логичке форме. Служи као основа за формирање саопштеног концепта.” (Мишковић Луковић 2018: 141)

семе су непотпуне представе о концептима које захтевају разрешење значења у контексту, да би се дошло до намераваног, саопштеног¹⁴, концепта¹⁵ (Мишковић Луковић 2018: 112). У којој мери и у којим аспектима ће саопштени концепт одступати од кодираног, представља засебно питање. Главно питање које је од интереса за нас у овом делу рада јесте: при утврђивању да ли је одређени израз употребљен метафорички или није могу ли се значења наведена у речнику, а која не представљају основно значење дате лексеме, сматрати *метафоричким* одступањем од дословног значења? Недословна значења показују различит степен одступања од кодираног значења, што намеће друго важно питање – када је одступање сигнал метафоричности?

Да бисмо покушали да одговоримо на прво питање, морали бисмо прво детаљније да дефинишемо однос између *ad hoc* концепата, полисемије и менталног вокабулара (*mental lexicon*). Полисемија је свеprisутна појава у језику и свака садржинска реч *јесте* полисемична или потенцијално полисемична – ако већ није, питање је времена када ће постати (Карстон 2019: 151–152). Готово је неизбежно да свака лексема постане полисемична, а већина различитих значења исте лексеме заправо потиче од прагматичких процеса (Карстон 2019: 152). Наиме, језички израз који има своје утврђено значење говорник у одређеној ситуацији и контексту употреби како би саопштио другачији концепт/значење, ослањајући се притом на саговорниково познавање тог утврђеног значења и способност формирања *ad hoc* концепта/значења на основу очекиване релеванције исказа у контексту. Како Д. Вилсон и Р. Карстон (2007: 241) примећују, једна од важних функција прагматичке инференције јесте управо преошћавање лексичких разлика међу говорницима одређене заједнице. Наиме, особе које се разликују по питању утврђених значења лексема које поседују у свом (менталном) вокабулару могу доћи до исте интерпретације исказа, премда различити процеси могу до тога довести – језичко декодирање или прагматичка инференција (Вилсон/Карстон 2007: 241). Р. Карстон (2019) даље објашњава како одређена саопштена значења временом могу постати потпуно конвенционализована (да постану *семантичка*), те да се приликом инференције њима приступа процесом декодирања. Ово је јако битно за наш рад јер се значења којима се приступа декодирањем никако не могу сматрати метафоричким стога што се ова значења не добијају формирањем *ad hoc* концепта. Дакле, као што је већ наведено, метафора представља значајно удаљавање од кодираног

¹⁴ *Саопштеност* концепта се односи на пропозициони став којим говорников гарантује истинитост концептуалног конституента пропозиције исказа (или целе пропозиције).

¹⁵ Саопштени концепт је „[п]осебан концепт који говорник намерава да исказе употребом речи у контексту; концепт чију истинитост вредност говорник гарантује у свом исказу. Настаје од лексичког концепта на основу инференцијалног процеса формирања концепта *ad hoc*.” (Мишковић Луковић 2018: 151)

концепта, тако да би изрази који већ постоје похрањени у К-вокабулару и који су употребљени у једном од својих кодираних значења били примери дословно употребљених, а не метафоричких, израза.

Иако је постоје одређени аргументи који говоре у прилог тези да је полисемија прагматички феномен (в. Карстон 2019),¹⁶ те сматрати да, када одређено значење постане потпуно конвенционализовано, оно постаје део менталног вокабулара као засебна јединица/реч, вероватнији је мање радикалан приступ. Наиме, може се претпоставити да постоје значења одређене речи која јесу потпуно конвенционализована али чија повезаност са другим конвенционализованим значењима остаје психолошки стварна појединим корисницима датог језика и на изванредан начин мора бити забележена у његовом менталном вокабулару (Карстон 2019: 154). Р. Карстон ово назива полисемичним кластером (који представља повезана конвенционализована значења) који је значењска компонента једног лексичког улаза. Дакле, резултат прагматичког процеса онлајн подешавања лексичког значења може бити једнократни *ad hoc* концепт или дата реч може да почне континуирано да се користи како би се саопштио тај нови концепт/значење и том случају постане устаљено значење речи – као пример семантичке полисемије (Карстон 2019: 155). Креативне употребе језика најчешће не завршавају свој пут као устаљена значења, те је потребно сваки пут при њиховој интерпретацији формирати *ad hoc* концепт. Међутим, дешава се и да одређена значења „заживе” међу говорницима једне језичке заједнице. Р. Карстон (2019) наводи такав пример – глагол *houdini* који је настао променом врсте речи од властите именице.

Концепти/значења који фреквентном употребом и рутинизацијом добију статус утврђеног/устаљеног значења похрањују се у меморији говорника ради лакшег и бржег приступа. Одређена значења која се задрже у употреби буду забележена и у речницима савременог језика одређене заједнице.¹⁷ Међутим, оно што је за нас у овом раду од значаја није нужно речник већ ментални вокабулар, односно, прецизније, К-вокабулар. К-вокабулар (*communicational lexicon*, односно *C-lexicon*) представља скуп релативно стабилних асоцијација одређених формалних елемената (синтаксички категоризоване фонетске/гестуралне јединице) и значења/концепата, прећутно усвојених у једној језичкој заједници које се користе у комуникацији (Карстон 2019: 157). Р. Карстон даље

¹⁶ Иако се полисемија везује са семантичке теорије, док се моносемија везује за прагматичке приступе језику и комуникацији (о чему ће бити више речи у овом раду), овде је израз *полисемија* употребљен да значи генерисање различитих значења исте лексеме/језичког израза, а која услед честе и континуиране употребе постају конвенционализована/устаљена значења date лексеме/језичког израза.

¹⁷ Свакако треба напоменути да постоје бројне заједнице које немају писане речнике. Историјски, устаљена значења, односно концепти похрањени у меморији говорника, постоје много пре него што су та значења почела да се пописују, то јест да се праве речници.

објашњава да овај скуп похрањених комуникативних јединица даје улаз за прагматичке процесе који се заснивају на тражењу релеванције исказа, али и обликован је истим тим процесима јер на тај начин речи добијају нова значења која се пак похрањују у К-вокабулару. Овај процес не разликује се значајно од процеса усвајања нових концепата насталих услед друштвено-културних промена (нпр. *гулати*, *вејновати* и сл.). Комуникативне јединице које се похрањују у К-вокабулару разликују се по величини и комплексности – то могу бити речи, идиоми, окамењене или учестале колокације, па чак и реченице (нпр. *Нека Сила буде с тобом*). К-вокабулар такође бележи фреквентност речи и значења (Карстон 2019: 159). Да ли ће интерпретација одређеног језичког израза захтевати формирање *ad hoc* концепта зависиће од К-вокабулара датог говорника. Како није могуће прецизно утврдити *садржај* К-вокабулара просечног говорника једног језика, покушаћемо да се позабавимо питањем постављеним на почетку овог поглавља а које се тиче речничких дефиниција и њихове улоге у процесу идентификације метафоричких израза.

Када говоримо о метафоричким изразима, јасно је да се ти *ad hoc* концепти похрањују управо у К-вокабулару. Стога сматрамо оправданим да се у њему похрањене комуникативне јединице сматрају релевантним јединицама при утврђивању да ли је неки израз употребљен метафорички или није. Међутим, важно је приметити да постоје разлике када су у питању утврђена, конвенционализована значења полисемичне речи међу говорницима одређеног језика (Карстон 2019). Дакле, К-вокабулар разликује се у мањој или већој мери од говорника до говорника. Свакако да немогућност приступа менталном вокабулару на начин на који се речнику може приступити представља проблем. Стен, Дорст и др. (2010: 7) сличан проблем премошћавају тако што *метафорично* користе у значењу 'метафорично неким говорницима језика' и у истраживању за говорника узимају идеализованог говорника коме је енглески језик матерњи (дакле као што је представљено у речнику енглеског језика датог периода). Овакав приступ може бити проблематичан уколико се не дефинише прецизно шта се датом процедуром испитује. Наиме, процедура представљена у одељку 2 најчешће идентификује полисемију а не метафоричност (макар то и била 'метафоричност за неке говорнике'). Уколико речник бележи одређено значење речи (у зависности од речника то може бити и у оквиру истог значења као што је било са примером *ride*), дато значење нужно је дуже време у употреби (самим тим и у К-вокабулару). Стога, сматрамо да губи статус метафоре, иако је можда настало процесом метафоризације током дијакронског развоја датог језика.

Узмимо спацијалне предлоге у темпоралном значењу као први пример. У исказу *Доћи ћу у пет сутра* предлог у према процедури представљеној у другом поглављу био би обележен као метафоричан (појмовна метафора ВРЕМЕ

ЈЕ САДРЖАТЕЉ).¹⁸ Међутим, темпорално значење наведеног предлога потпуно је конвенционализовано и представља део менталног вокабулара као засебна јединица. Р. Гибс (2011, 2015) прави разлику између хотимичне и конвенционалне метафоре (где би спадала употреба предлога у значењу које није основно) које се производе аутоматски и без размишљања, те наводи експерименталне студије које показују да ипак постоји одређени степен појмовнометафоричке активације када су конвенционалне метафоре у питању. Когнитивнопрагматичком терминологијом то би значило да се активира енциклопедијски улаз лексичког концепта који бележи целокупно говорничково искуство које се доводи у везу са датим концептом. Став да су предлози засебне јединице, а не делови полисемичног кластера једне лексеме, поткрепљује и чињеница да предлози нису садржинске речи, те их не карактерише полисемичност на начин на који је то случај са именицама, придевима и сл. Но, ово питање не захтева дефинитивно разрешење за потребе овог рада јер не утиче на сâм процес идентификације метафоричких израза.

Међутим, сматрамо да и мање очигледни примери такође представљају проблем за наведену процедуру идентификације језичких јединица као метафоричних. Узмимо пример из другог поглавља са лексемом *противник*. У РСЈ (стр. 2853) уз наведену јединицу стоји само један унос: *онај који онемогућава кога, што, онај који се бори против кога, чега; непријатељ*. Ако се примене процедуре из одељка 2 може се доћи до закључка да је *противник* у српском језику неметафорички¹⁹ употребљена јединица, док је у енглеском другачија ситуација јер се за основно значење може узети оно из домена СПОРТА или РАТА (Стен и др. 2010: 8)^{20,21}. Релевантнији примери који илуструју разлике између

¹⁸ Предлози су били предмет обимних студија које су се бавиле како српским тако и енглеским језиком. Д. Кликовац (2000: 147–163; 322–332) наводи да се употребом предлога *у, из и кроз* у српском језику, односно *in, within, through, и into* у енглеском језику остварује метафора ВРЕМЕ ЈЕ САДРЖАТЕЉ ЗА ЉУДЕ И ДОГАЂАЈЕ. Такође, К. Расулић (2002: 367–375) наводи да се уз употребу предлога *преко* у српском, односно *over* у енглеском језику, АКТИВНОСТ/РАДЊА КОЈА ТРАЈЕ ТОКОМ НЕКОГ ВРЕМЕНСКОГ ИНТЕРВАЛА КОНЦЕПТУАЛИЗУЈЕ КАО КРЕТАЊЕ У ПРОСТОРУ СА ГОРЊЕ СТРАНЕ ТОГ ИНТЕРВАЛА, ОД ЊЕГОВОГ ПОЧЕТКА ДО КРАЈА.

¹⁹ Управо о овом проблему говоре Богетић и др. (2019). Ауторке (2019: 211–212) предлажу да основно значење и контекстуално значење не морају нужно бити наведена одвојено, али да значења која испуњавају критеријуме основног значења морају увек бити јасно профилисана и назначена или у оквиру саме дефиниције или у оквиру приложених илустративних примера.

²⁰ Стен, Дорст и др. (2010: 8) се овде оглађују од појмовне анализе која би следила након језичке анализе коју предлажу и наводе да би било релативно тешко доћи до јединственог и општеприхваћеног договора о питању да ли политику треба посматрати као спорт или као рат (док је једноставно сложити се да је дата лексичка јединица метафорички употребљена). Закључују да је МИП у предности у односу на друге приступе јер не одбацује идентификовани израз који је метафорички употребљен због проблема утврђивања мејудоменског пресликавања.

²¹ У оквиру речника на енглеском језику такође нема нужно дистинкције између уноса који би се тицали политике, рата или спорта. Лонгман бележи два значења: 1. *someone who you try to defeat in a competition, game, fight, or argument* (неко кога покушавате победити у

српског и енглеског језика,²² а које се тичу примене МИП процедуре, изложени су у Богетић и др. (2019). Поред већ наведеног примера са глаголом *задржати* ауторке наводе нпр. именицу *опсег* и глаголе *обновити* и *истражити* и закључују да се у савременом српском језику не сме пренебрегнути дистинкција између значења ових лексема у физичком смислу и у апстрактнијем смислу.

Сматрамо да сâм критеријум повезаности са телесним активностима (корак 3 у МИП) не би требало да буде одлучујући у односу на, рецимо, критеријум фреквентности употребе јер то упућује на рутинизацију датог значења те на степен конвенционализованости. Но, који год критеријум да се узме као кључни, веома је упитно може ли се тврдити да је лексема *противник* у контексту политике метафорички употребљена. У питању је једно од устаљених значења дате лексеме а које се налази у њеном полисемичном кластеру/комплексу (*polysemy cluster/complex*, Карстон 2019). На сличан начин може се довести у питање метафоричност лексема *задржати*, *обновити* или *опсег* када нису употребљене у физичком смислу, Ово не негира постојање потенцијалних међудоменских пресликавања у оном смислу у којем се то постулира у оквиру когнитивнолингвистичке праксе, но под знаком питања остаје могу ли се све *појмовне* метафоре сматрати метафором (посебно оне које Р. Гибс назива конвенционалним, а Г. Стен нехотимичним)²³.

Прагматички процеси које покреће потрага за релеванцијом обављају се брзо и онлајн и нема разлога претпоставити да при продукцији и интерпретацији исказа говорник/саговорник обавља когнитивно „скупе” процесе уколико већ има „спреман” концепт/значење похрањен у К-вокабулару. Уколико

натицању, игри, борби или расправи) и 2. *someone who disagrees with a plan, idea, or system and wants to try to stop or change it (неко ко се не слаже са планом, идејом или системом и жели да покуша да га заустави или промени)*. Међутим, Колинс бележи следећа значења: 1. *a politician's opponents are other politicians who belong to a different party or who have different aims or policies (противници политичара јесу други политичари који припадају другој партији или који имају другачије циљеве или политике)*, 2. *in a sporting contest, your opponent is the person who is playing against you (у спортском надметању нечији противник је онај који игра против њега)* и 3. *the opponents of an idea or policy do not agree with it and do not want it to be carried out (противници идеје или политике не слажу се са истом и не желе да буде спроведена)*. Описане разлике међу речницима (укључујући и горенаведене разлике у односу на речнике српског језика) не представљају проблем за когнитивнопрагматичку анализу која претпоставља моносемичан приступ језику.

²² За разлике које се тичу других језика видети Нејси и др. (2019).

²³ Конвенционалност и нехотимичност нису синонимни термини. Многе хотимичне метафоре могу бити конвенционалне. За детаљније објашњење, као и преглед приступа метафори који у обзир узимају контекст видети Џ. Јуричић Катунар (2018). Ауторка овде наводи и хибридни модел који има додирних тачака са прагматичким приступом (Јуричић Катунар 2018: 242–245). Такође видети К. Богетић (2018) за преглед појмовних и дискурских аспеката метафоре (посебно примену критичке анализе метафоре), али и за предлог разраде појма *дискурских метафоричких оквира* који може бити јако битан за истраживања метафоричких израза у контексту.

одређена језичка јединица заиста захтева раздвоначавање (*disambiguation*), онда ће језички систем избацити онолико логичких форми колико различитих концепата постоји (нпр. у исказу *Повуци косу – коса* на глави, *коса* црта, *коса* као алат и сл.). У осталим случајевима долази до прагматичког подешавања значења у контексту. Према принципу МОР²⁴ (*modified Occam's razor*) „[с]мисао (тј. језички кодирана значења) не треба увећавати без преке потребе [...] 'вишак' у односу на основно значење [...] објашњава се помоћу прагматичких принципа и инференцијалних процеса [...]” (Мишковић Луковић 2018: 148). Овај приступ супротан је приступу језичке (семантичке) вишезначности. На пример, *везник* и *има* само једно кодирано значење – конјункција, док се сва остала значења добијају у контексту: *и онда* (7а), *и заједно* (7б), *и због тога* / *као резултат* (7в) и др.:

- (7а) Устао је и опрао зубе.
- (7б) Марко и Ана су купили стан.
- (7в) Тањир ми је испао и разбио се.

Сасвим је извесно да се велики број значења одређене лексеме добија прагматичким подешавањем у контексту (као што је, сматрамо, и случај са горепоменутом лексемом *противник*). Међутим, сматрамо да – без обзира на разлике између моносемичног и полисемичног приступа – процедуре предложене у когнитивнолингвистичким истраживањима заправо у већини случајева не идентификују метафорички употребљене јединице.

5. ПРЕДЛОГ ПРОЦЕДУРЕ ЗА ИДЕНТИФИКАЦИЈУ МЕТАФОРИЧКИХ ИЗРАЗА

Речи представљају основну јединицу комуникације за сваког просечног говорника датог језика и речи се похрањују у вокабулару одакле им се приступа и то заједно са породицама повезаних значења, као и фразама које су постале конвенционализоване (Карстон 2023). К-вокабулар представља резултат комуникативне историје појединца и укључује фонолошке форме и концептуална значења која прикупљају бројне културолошке и личне асоцијације (Карстон 2023). Излаз процеса декодирања јесу менталне представе које су производ језичке способности у ужем смислу (синтаксе) и компонента различитих њених интерфејса, од којих је најзначајнија К-вокабулар (Карстон 2023).

Дакле, из свега наведеног може се донети закључак да се значења побројана у речнику датог језика за одређену лексему, а која одступају од онога

²⁴ Терминологија која се тиче когнитивне прагматике у овом раду преузета је из М. Мишковић-Луковић (2018). Алтернативни термин био би *модификована Окамова оштрица/бртва*.

што се према МИП сматра основним значењем, не могу сматрати метафором у правом смислу стога што представљају кодирани садржај. То нас доводи до следећег проблема – како се менталном вокабулару (и К-вокабулару) не може приступити на начин на који то може речничким дефиницијама, односно општеприхваћеним конвенционализованим значењима/ концептима, која би процедура била адекватна за идентификацију метафоре? Као потенцијално решење може се узети да је метафоричко значење оно које није лексикализовано у речнику. Узмимо следећи пример (преузето из Вилсон и Карстон 2006, наш превод):

- (8) Каролина је принцеза.
 (8а) КАРОЛИНА_х ЈЕ ПРИНЦЕЗА**

Прагматички процеси ојачавања и ослабљивања концепта (обележени симболом „**“, уз лексему *принцеза*) свој допринос дају на експлицитном плану комуникације, тако да инференцијални процес као резултат даје експликатуру у (8а). Добијени *ad hoc* концепт проширен је у ПРИНЦЕЗА*, чија денотација укључује све особе женског пола, па и оне које нису заиста чланови неке краљевске породице. Истовремено, енциклопедијске претпоставке којима се може приступити на основу контекста (рецимо, уколико је (8) одговор на питање *Зашто Каролини насираш јабуку, зар не може сама да гризе?*) и кодираног концепта ПРИНЦЕЗА, могу генерисати довољан број контекстуалних импликација које ће учинити исказ релевантним на очекивани начин. Усвајање ових претпоставки представља сужавање (ојачавање) кодираног концепта, те добијамо ПРИНЦЕЗА** као конституент експликатуре исказа, а који је ужи је од кодираног концепта у смислу да важи само за подкуп правих принцеза (које су, рецимо, размажене, захтевне и сл.). Кодирани садржај дате лексеме РСЈ (стр. 2761) бележи као а. *припадница краљевске породице (обично кћи краља или принчева супруга); титула коју она носи. б. лепа, љупка, шармантна девојчица или девојка*. На основу наведеног може се закључити да је лексема *принцеза* метафорички употребљена у датом контексту јер значење саопштеног концепта ПРИНЦЕЗА** није забележено као лексикализовано. Наравно, процес рутинизације може утицати на лакше приступање концепту у (8а), те довести до тога да дато значење постане конвенционализовано за одређене говорнике српског језика.²⁵

Друго питање постављено у претходном поглављу тиче се врсте одступања саопштеног концепта од кодираног. Према приступу лексичке прагматике лабава употреба језика (*loose use of language*) представља континуум који се завршава метафором као примером највећег удаљавања од лексичког (кодираниог) концепта. Поред критеријума лексикализованости значења, предлагемо додатни критеријум квалитативне промене који би разликовао

²⁵ За детаљније објашњење овог процеса видети Манојловић (2023).

метафору од других типова недословне употребе језика. Наведени критеријум експериментално је потврђен (в. Рубио Фернандез и др. 2015) и постулира да је хипербола типична лабава употреба језика при којој једна кључна одлика лексичког концепта (из логичког улаза) бива олабављена/проширена, док метафора подразумева занемаривање дефинишућег својства кодираниог концепта и, најчешће, фокусирање на периферна својства из енциклопедијског улаза (Рубио Фернандез и др. 2015: 26). Дакле, речници могу бити од помоћи најпре при утврђивању да ли је дато значење (саопштени концепт) већ похрањен у К-вокабулару, те подразумева процес декодирања или је потенцијално метафоричан (захтева формирање *ad hoc* концепта). Уколико се контекстуално значење одређене језичке јединице не налази у речнику могуће је да је у питању метафора. Након тога треба утврдити да ли се занемарује дефиниционо својство лексичког концепта и да ли саопштени концепт (најчешће) има својства која су маргинална за кодирани концепт. П. Рубио-Фернандез и др. (2015: 26–27, наш превод) наводе пример метафорички употребљене лексеме *маратон* у *Писање тезе било је маратон* где кодирани концепт *МАРАТОН*** не садржи дефиниционо својство лексичког концепта (*трчање*) и у фокус се ставља периферно својство (нпр. *психички напорно*). Уколико наведени критеријум није задовољен могуће је да је у питању прагматичко подешавање значења које (према принципу МОР) не представља ново значење.

Предложена процедура није непогрешива јер речници не бележе увек сва значења која су већ устаљена у одређеној језичкој заједници. С друге стране, нека значења која су регистрована у речницима архаична су, ускостручна или нису толико фреквентна, самим тим претпостављамо да нису доступна у К-вокабулару значајног дела говорника тог језика. Ипак сматрамо да, упркос наведеном недостатку, критеријум лексикализованости представља легитиман критеријум при утврђивању да ли је одређени израз потенцијално употребљен метафорички или није, иако није могуће недвосмислено га категоризовати као (*не*)*метафорички за све говорнике датог језика*. Градабилност иначе може представљати проблем у лингвистичким истраживањима и бинарна категоризација често узима примат. На пример, Г. Стен, А. Дорст и др. (2010) оградају се од градиране анализе и бирају приступ према којем истраживачи доносе одлуке типа да/не, јер овакав приступ, према њиховим речима, већ дуго служи сврси у лингвистичким студијама и показује се као веома користан начин испитивања језика (Стен и др. 2010: 18). Стога сматрамо да се за потребе прагматичких истраживања метафоричких израза може усвојити бинарна опозиција *метафоричко* и *неметафоричко*, а на основу процедуре предложене у овом поглављу. Наведена процедура би потенцијално умањила проблеме који се тичу примене МИП и МИПВУ на српски језик, посебно када су у питању беспредлошко-падежне конструкције у питању (в. Богетић и др. 2019) јер се основна и апстрактна значења предлога не и узимала као потенцијално метафорична.

6. ЗАКЉУЧАК

У овом раду покушали смо да осветлимо прагматичке аспекте идентификације језичких јединица које су метафорички употребљене. Како се когнитивнолингвистичке студије већ дуже време користе одређеним процедурама за идентификацију метафоричких израза, у раду смо најпре изложили МИП (МИПВУ). Као прву тачку разилажења издвојили смо директну метафору, односно разлику која се тиче метафоре и поређења. Суштински, ако се у обзир узме да су – когнитивнолингвистичком терминологијом – у питању иста међудоменска пресликавања, а когнитивнопрагматичком терминологијом – да се долази до истих импликатура, ово питање не би требало да представља фокус разилажења ова два приступа метафори.

Међутим, централно питање – када се одређени језички израз може означити као метафоричан – постаје изузетно проблематично у контексту конвенционализованости, лексикализованости и менталног вокабулара (или К-вокабулара). Како смо у раду показали, сматрамо да когнитивнолингвистичке процедуре изложене у одељку 2 овог рада заправо не идентификују метафоре у највећем броју случајева, јер се контекстуално значење најчешће налази наведено у речнику (Стен и др. 2010). Когнитивнолингвистичка истраживања феномена појмовне метафоре пружају битне и корисне прегледе тенденција људске когниције ка одређеним међудоменским пресликавањима која су асоцијативне природе и могу пружити увид у функционисање људске когниције и процеса полисемичног уланчавања значења. Уколико процедуре из одељка 2 имају за циљ да утврде изворно значење које је условило полисемичност одређене језичке јединице, могуће је да су критеријуми за утврђивање основног значења релевантни. Међутим, у том случају, критеријум који се тиче историјски старије употребе/значења не треба одбацити и узимати савремено значење као референтно. Разлог јесте тај што би управо историјски старије значење потенцијално било извор полисемичности одакле је уланчавање значења започето.

Стога, предложена је друга процедура којом се уз помоћ речника могу идентификовати потенцијално метафорички употребљени изрази. Као први критеријум узета је лексикализованост атестираног значења у контексту (уз ограничења изложена у петом поглављу) јер указује на то да је одређено значење/концепт већ неко време похрањено у К-вокабулару већине говорника датог језика. Као други критеријум узимамо квалитативну промену – занемаривање дефиниционог и усвајање периферног својства кодираног концепта, јер речници не бележе ни друге контекстуалне модулације значења које не морају бити метафоричког типа. Изналажење адекватне процедуре која би заиста бележила метафорички употребљене изразе представља битно питање за све приступе који се баве метафором. Процедура предложена у овом раду може бити почетни корак.

Метафорички изрази као крајња тачка на континууму лабаве употребе језика сами представљају континуум случајева различитог степена *метафоричности*. Питање потенцијалне демаркације израза на овом континууму комплексније је од питања којим смо се у овом раду бавили – саме идентификације метафорички употребљене језичке јединице – и представља важно питање за прагматичка истраживања метафоричких израза. Дихотомије које се могу наћи у когнитивнолингвистичкој литератури – конвенционална и неконвенционална, хотимична и нехотимична, директна и индиректна – могу дати значајне увиде и бити полазна тачка ка изналажењу потенцијалне класификације метафоричких израза.

РЕЧНИЦИ И ИЗВОРИ

(РСЈ) Речник српскога језика, Нови Сад: Матица српска, (2007)

Колинс: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary>

Лонгман: <https://www.ldoceonline.com/>

VUAMC: VU Amsterdam Metaphor Corpus (vismet.org)

ЛИТЕРАТУРА

- Богетић 2018:** К. Bogetić, *Metafore o engleskom i srpskom jeziku u britanskom odn. srpskom novinskom diskursu*, Univerzitet u Beogradu: doktorska disertacija.
- Богетић и др. 2019:** К. Bogetić, А. Bročić, К. Rasulić, Linguistic metaphor identification in Serbian, *Metaphor identification in multiple languages: MIPVU around the world*, 203-226.
- Вега Морено 2007:** R. Vega Moreno, *Creativity and convention: The pragmatics of everyday figurative speech*, John Benjamins, Amsterdam.
- Вилсон 2011:** D. Wilson. Parallels and differences in the treatment of metaphor in relevance theory and cognitive linguistics. *Intercultural Pragmatics*, 8(2), 177–196.
- Вилсон/Карстон 2006:** D. Wilson, and R. Carston, Metaphor, relevance and the 'emergent property' issue, *Mind & Language*, 21(3), 404–433.
- Вилсон/Карстон 2007:** D. Wilson, R. Carston, A unitary approach to lexical pragmatics, In: N. BurtonRoberts (ed), *Pragmatics*, Palgrave Macmillan, 230–259.
- Вилсон/Карстон 2019:** D. Wilson, R. Carston, Pragmatics and the challenge of 'non-propositional' effects, *Journal of Pragmatics*, 145, 31–38.

- Герартс/Кукенс 2007:** D. Geeraerts and H. Cuyckens (eds), *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*, Oxford: Oxford University Press.
- Гибс 1996а:** R. Gibbs, What's cognitive about cognitive linguistics? In: E. H. Casad (ed), *Cognitive linguistics in the redwoods: The expansion of a new paradigm in linguistics*, Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 27–54.
- Гибс 1996б:** R. Gibbs, Why many concepts are metaphorical, *Cognition*, 61(3), 309–319.
- Гибс 2011:** R. Gibbs, Evaluating conceptual metaphor theory, *Discourse Process*, 48, 529–562.
- Гибс 2015:** R. Gibbs, Does deliberate metaphor theory have a future, *Journal of Pragmatics*, 90, 73–76.
- Грејди 1999:** J. Grady, A typology of motivation for conceptual metaphor: correlation vs. resemblance, in: R. W. Gibbs, G. J. Steen (eds), *Metaphor in Cognitive Linguistics*, Amsterdam: John Benjamins, 79–100.
- Група Pragglejazz 2007:** Pragglejazz, MIP: A Method for identifying metaphorically used words in discourse, *Metaphor and Symbol*, 22 (1), 1–39.
- Јуричић Катунар 2018.** C. Jurčić Katunar, Metaphor As a (Conscious) Discourse Strategy—The Pragmatic Aspects of Conceptual Metaphor, *FLUMIN-ENSIA: časopis za filološka istraživanja*, 30(2), 229–249.
- Карстон 2002:** Carston, R, *Thoughts and utterances: The pragmatics of explicit communication*, Blackwell Publishing.
- Карстон 2010:** R. Carston, Metaphor: Ad hoc concepts, literal meaning and mental images, *Proceedings of the Aristotelian Society*, 110(3), 295–321.
- Карстон 2019:** R. Carston, Ad hoc concepts, polysemy and the lexicon, In K. Scott, B. Clark, & R. Carston (eds), *Relevance, Pragmatics and Interpretation*, Cambridge: Cambridge University Press, 150–162.
- Карстон 2023:** R. Carston, The relevance of words and the language/communication divide, *Frontiers in Psychology*, 14 <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10419294/> (приступљено 23. 8. 2023.)
- Карстон/Веринг 2011:** R. Carston, C. Wearing, Metaphor, hyperbole and simile: A pragmatic approach, *Language and Cognition*, 3(2), 283–312.
- Кевечеш 2000:** Z. Kövecses, The scope of metaphor, *Metaphor and metonymy at the crossroads: A cognitive perspective*, 79–92.
- Кевечеш 2002:** Z. Kövecses, *Metaphor: A practical introduction*, Oxford; New York: Oxford University Press.

- Кевечеш 2005:** Z. Kövecses, *Metaphor in culture: Universality and variation*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Кликовац 2000:** D. Klikovac, *Semantika predloga*, Beograd: Filološki fakultet.
- Кликовац 2004:** D. Klikovac, *Metafore u mišljenju i jeziku*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Кликовац/Расулић 2003:** D. Klikovac, K. Rasulić (eds) *Jezik, društvo, saznanje*, Beograd: Filološki fakultet.
- Лејкоф/Џонсон 1980/2003:** G. Lakoff, and M. Johnson, *Metaphors we live by*, Chicago; London: The University of Chicago Press.
- Лејкоф/Џонсон 1999:** G. Lakoff, M. Johnson, *Philosophy in the flesh. The embodied mind and its challenge to Western thought*, New York: Basic Books.
- Манојловић 2022:** Н. Манојловић, Метафоре у комуникацији — теорија хотимичне метафоре и модификована експликатурна анализа, *Српски језик*, 27, 215–230.
- Манојловић 2023:** N. Manojlović, A (potential) lifespan of a metaphor: The case of a bank, *Proceedings of II international conference in science and technology COAST 2023*, Faculty of Management Herceg Novi, 1010–1017.
- Мишковић Луковић 2013:** М. Мишковић-Луквић, Od fikcije ka realnosti: leksika kao osnova za generiranje stereotipa, U: В. Мишић Илић и V. Лопић (ur.), *Jezik, književnost, vrednosti: zbornik radova. Jezička istraživanja*, Niš: Filozofski fakultet, 47–63.
- Мишковић Луковић 2018:** М. Мишковић-Луквић, *Pragmatika*, Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet.
- Нејси и др. 2019:** S. Nacey, A. G. Dorst, T. Krennmayr, W. G. Reijnierse, *Metaphor Identification in Multiple Languages. MIPVU around the world*, Amsterdam: John Benjamins.
- Расулић 2004:** K. Rasulić, *Jezik i prostorno iskustvo: konceptualizacija vertikalne dimenzije u engleskom i srpskohrvatskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet.
- Расулић/Кликовац 2014:** К. Расулић, Д. Кликовац, *Језик и сазнање – Хрестоматија из когнитивне лингвистике*, Београд: Филолошки факултет.
- Расулић/Мишковић Луковић 2021:** К. Расулић, М. Мишковић-Луковић, Шта спаја а шта раздваја когнитивнолингвистички и когнитивнопрагматички приступ метафори?, *Лунар* 72, 11–45.

- Рубио Фернандез и др. 2015:** P. Rubio-Fernández, C. Wearing, R. Carston, Metaphor and hyperbole: Testing the continuity hypothesis, *Metaphor and Symbol*, 30(1), 24–40.
- Спербер/Вилсон 1986/95:** D. Sperber, and D. Wilson, *Relevance: Communication and cognition*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Спербер/Вилсон 1987:** D. Sperber, D. Wilson, Précis of relevance: Communication and cognition, *Behavioral and brain sciences*, 10(4), 697–710.
- Стеен 2008.** G. Steen, The paradox of metaphor: Why we need a three-dimensional model of metaphor, *Metaphor and Symbol*, 23(4), 213–241.
- Стеен 2011:** G. Steen, From three dimensions to five steps: The value of deliberate metaphor, *Metaphorik. de*, 21, 83–110.
- Стеен 2015:** G. Steen, Developing, testing and interpreting deliberate metaphor theory, *Journal of Pragmatics*, 90, 67–72.
- Стеен и др. 2010:** G. Steen, A. Dorst, J. Herrmann, A. Kaal, T. Krennmayr, T. Pasma, *A method for linguistic metaphor identification: From MIP to MIPVU*, Amsterdam: John Benjamins.

PRAGMATIC ASPECTS IN THE IDENTIFICATION OF METAPHORIC EXPRESSIONS

Summary

Given certain objections to the hyperproductive theory of conceptual metaphor and the related approaches thereof in the research field of cognitive linguistics, various attempts to design a procedure which would rectify the objections have already been voiced. I am primarily concerned here with MFA and MIPVU.

In this paper I bring into account pragmatic aspects in the identification of metaphorical expressions so as to propose and evaluate a (potential) procedure that would be in accordance with the cognitive-inferential approach to communication. Two main conclusions are proposed: 1) what is termed *direct metaphor* in cognitive linguistics cannot be a metaphorical expression because it involves quite a specific, different inferential path and 2) dictionary definitions with their listed meanings for a given lexeme cannot be relevant in the way proposed in the MFA and MIPVU procedures, because human cognition recognizes far more concepts than lexemes; furthermore, the mental lexicon plays an important role in this process.

Keywords: metaphor, MIP, MIPVU, C-lexicon, concept broadening, direct metaphor, simile, polysemy.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41

СРПСКИ језик : студије српске и
словенске / главни и одговорни уредник
Милош Ковачевић. – Год. 1, бр. 1 (1996)– . –
Београд : Научно друштво за неговање и
проучавање српског језика : Филолошки
факултет и др., 1996– (Београд : Чигоја штампа).
– 24 cm

Годишње. – Текст на срп. и рус. језику.
ISSN 0354-9259 = Српски језик
COBISS.SR-ID 140692487